

*Ірина Анатоліївна Малашевська,
кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інституту мистецтв,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
вул. Гургенівська, 11, м. Київ, Україна*

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА МУЗИКАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлюються теоретичні основи оптимізації розвитку музикальності дошкільників і молодших школярів шляхом розробки інноваційної методики музичного навчання з використанням музикотерапії. Мета дослідження полягає у визначенні сутності, змісту та структури музикальності. У публікації здійснено аналіз передового педагогічного досвіду вивчення сутнісних характеристик музикальності у сфері психології та педагогіки.

Ключові слова: музикальність, структурні компоненти, музичний слух, емоційність, ритмічне чуття, музичні здібності та задатки.

Постановка проблеми. У теорії педагогіки мистецтва розвиток музикальності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку посідає вагомe місце й є одним з головних завдань музичної освіти. Розвинена музикальність дозволяє особистості вільно орієнтуватися у сфері музичного мистецтва, адекватно сприймати та розуміти музику, багатогранно наповнювати власне життя естетичним забарвленням.

Однак, неупереджений аналіз практичної діяльності педагогів-музикантів у системі дошкільної та початкової шкільної освіти свідчить про переважне спрямування музичних занять дошкільників на підготовку до святкових шоу-програм, а у молодших школярів – на формування музичної компетентності й обізнаності, тобто розвиток інтелектуальної сфери дитячої особистості. Але музика, передаючи світ великих думок і почуттів, має дивовижну здатність викликати емоційний відгук дитячої особистості, гармонізувати психофізіологічні стани та внутрішній світ дитини. Будь-який музичний твір, незалежно від стилю та жанру, звернений до світу емоцій та почуттів, до сфери переживань людини. У цьому відношенні дошкільний та молодший шкільний вік є найбільш сенситивними. Правильно підібрані методи та засоби музичного навчання та виховання уможливають досягнення позитивних психосоматичних ефектів. Але саме оздоровчо-розвивальний потенціал музичного мистецтва, на жаль, залишається поза належною увагою науковців та педагогічних кадрів сучасності.

Використання музикотерапії у процесі музичного навчання дошкільників і молодших школярів, вирішуючи існуючі протиріччя між теорією та практикою мистецької освіти, на нашу думку, сприятиме розкриттю саногенного¹ потенціалу дитячої особистості та оптимізації процесу розвитку музикальності дітей.

¹ Саногенний (оздоровчий) потенціал – резервні й адаптаційні можливості організму, що ототожнюються з ресурсами опірності, стійкості до стресу, позитивними емоціями та мисленням.

Розробка методологічних основ музичного навчання дошкільників і молодших школярів з використанням музикотерапії потребує ретельного вивчення феномену музикальності, уточнення її сутності та змісту, визначення її структурних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності музикальності, її структури, специфіки розвитку музичних здібностей досліджувало багато науковців і практиків. Однак, і досі дослідження сутнісних характеристик музикальності залишається недостатньо вивченим.

Одним із перших серед радянських науковців ґрунтовне дослідження у галузі розвитку та діагностування музикальності провів психолог Б. Теплов. Його концепція ґрунтується на теорії І. Павлова про основні властивості нервової системи та поділ на типи вищої нервової діяльності. Автор здійснив об'єктивне діагностування музичних здібностей шляхом створення точних методик, використовуючи фонову електроенцефалограму та її реактивні характеристики. «Здатність емоційно реагувати на музику – центр музикальності», – зазначає вчений. «Головна ознака музикальності – переживання музики як вираження якогось змісту. А основними носіями цього змісту в музиці є звуковисотні та ритмічні рухи» [5, с. 36].

У зарубіжній науці музикальність дуже часто розглядають як синонім музичних здібностей (Г. Ревеш, С. Надель) або їх сукупність (Ю. Майноринг, К. Ламп, Н. Кей, Г. Кеніг та ін.). У вітчизняній психології музикальність вивчають у ракурсі індивідуально-психологічної характеристики особистості у результаті поєднання здібностей (В. Анісімов, Н. Ветлугіна, Є. Голубева, С. Науменко та ін.).

Метою статті є вивчення психолого-педагогічної літератури з питань розвитку музикальності, уточнення сутності, змісту та структурних компонентів музикальності.

Виклад основного матеріалу. Музикальність як своєрідне вміння орієнтуватися в музичних явищах відзначається багатоскладовістю та комплексністю.

Здійснюючи аналіз багатьох мистецтвознавчих праць, Н. Ветлугіна визначає музикальність як «комплекс властивостей особистості, який виник і розвивається в процесі зародження, створення та освоєння музичного мистецтва» [2, с. 98]. Будучи детермінованою суспільно-історичною практикою та всіма видами музичної діяльності, музикальність характеризується єдністю біологічних і соціальних елементів особистості. Адже саме від поєднання спеціальних здібностей та особливостей суб'єкта як цілісної особистості залежить якість музикальності.

Загалом тлумачення цієї категорії має кілька напрямків. Серед них:

- єдина та незмінна властивість особистості (Г. Ревеш, С. Надель);
- здатність до отримання такої інформації про об'єкт, яка виявляє важливі внутрішні цілісні зв'язки між елементами, зв'язки, що забезпечують емоційну інтеграцію сприйнятого звучання (Г. Ільїна, С. Редьнова);
- здатність до охоплення та осмислення всіх взаємопов'язаних закономірностей звукоорганізації в їх естетичній єдності (Д. Кирнарська);
- здатність створювати музичний образ (С. Стоянова);
- сформованість естетичного смаку, здатність творчо проникати у художню сутність музики, розуміти та оцінювати її естетичні якості, виконувати на високому художньому рівні, створювати її (С. Науменко);
- здатність до структурування музичного матеріалу (К. Карма);
- якісна своєрідність художньо-психологічного процесу, основу змісту якого складає особливість реакцій – гострота, глибина та тривалість впливу музики (В. Мясіщев, А. Готсдинер).

Однак, всі визначення музикальності відомими мистецтвознавцями, педагогами та психологами можна звести до тлумачення даного феномену як комплексу властивостей та здібностей особистості, що виник і розвивається в процесі зародження, створення та освоєння музики.

Щодо структури музикальності існує кілька підходів до визначення структурних компонентів досліджуваної якості. Структуру музикальності, за Б. Тепловим, складає єдність *емоційного* та *слухового* компоненту, які самі по собі не мають жодного сенсу. Ядро музикальності складають три основні музичні здібності: **ладове чуття** як здатність емоційно розрізнати ладові функції звуків мелодії (емоційний або перцептивний компонент музичного слуху); **здатність до слухових уявлень** як здатність мимовільно користуватися слуховими уявленнями, які відображають звуковисотний рух (слуховий або репродуктивний компонент музичного слуху); **музично-ритмічне чуття** як здатність активного (рухового) переживання музики, відчувати емоційну виразність музичного ритму і точно відтворювати останній. Але

головною ознакою музикальності залишається переживання музики як вираження певного змісту – вважав Б. Теплов [5].

Мистецтвознавець Н. Ветлугіна, спираючись на класифікацію компонентів структури музикальності Б. Теплова, розглядає музикальність як комплекс якостей, які забезпечують успішне виконання музичної діяльності. Всі здібності вона характеризує з позиції синтезу емоційного та слухового компонентів і на їх базі виділяє дві основні музичні здібності: «здатність переживати, розрізнати, уявляти й відтворювати ладовисотні співвідношення; здатність переживати, розрізнати, уявляти і відтворювати музичний ритм» [2, с. 104].

Структуру музикальності у дослідженні В. Мясіщева та А. Готсдинера визначено як «своєрідний динамічний синтез окремих здібностей, характерологічних особливостей і властивостей особистості» [4, с. 139]. Обдарованість музикальністю отримує найбільшого розквіту за умови її сплаву з наявністю фантазії, працьовитості, вольових якостей, загальної культури та багатьох інших факторів.

Науковець Ю. Цагареллі визначає структуру музикальності наступним чином: музичний слух, музично-ритмічне відчуття, емоційна чутливість до музики, музична пам'ять, музичне мислення, музична уява [6].

Досліджуючи сутність та структуру музикальності, В. Анісімов визначає емоційну чутливість її центральним компонентом. Навколо неї вчений розташовує звуковисотне (регістрово-мелодійне) відчуття, темброве відчуття, гармонічне (ладове) відчуття, відчуття форми та темпо-метро-ритмічне відчуття [1].

Розглянувши сутність та зміст феномену музикальності, ми дійшли до визначення наступної структури музикальності: **мотиваційно-потребовий**, що виражається в особистісно-значимому ставленні дитини до музичного мистецтва та музичних занять; **емоційно-почуттєвий**, ядром якого виступає розвиненість емоційно-чуттєвої сфери дитини, відповідного реагування на музику; **перцептивно-слуховий**, який складається з метро-ритмічного відчуття, ладового чуття та слухових уявлень; **когнітивно-пізнавальний** передбачає наявність певного рівня музичної обізнаності та компетентності; **діяльнісно-творчий**, що характеризує сформованість умінь і навичок творчого вирішення практичних завдань, пов'язаних із слухацькою, виконавською (вокальною та інструментальною) та танцювальною діяльністю.

Розвиток окремих компонентів музикальності певним чином впливає і на розвиток певних психічних властивостей особистості. Останні дослідження у галузі музикотерапії доводять, що різні види музичної діяльності здатні виконувати функцію психотренінгу окремих психічних властивостей: розвиток метро-ритмічного чуття паралельно впливає на формування вольових якостей особистості та розвиток організованості та мобільності, вплив на емоційну сферу людини сприяє формуванню емоційної чутливості і стійко-

сті, активна музично-творча діяльність, впливаючи на всі компоненти музикальності, сприяє психологічному розкріпаченню та творчій розкритості особистості, підняттю самооцінки та розумінню інших тощо [3].

Відповідно до структури музикальності нами було визначено критерії та показники її розвиненості у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: **мотиваційно-потребовий критерій** (наявність інтересу до музичних занять, міра захоплення музично-навчальною діяльністю, ступінь прагнення до участі у різних видах музично-творчої діяльності); **емоційно-ціннісний критерій** (ступінь розвиненості емоційно-чуттєвої сфери, глибина та яскравість емоційної реакції на музичні твори, адекватне реагування на музику та звуки); **слухо-перцептивний критерій** (рівень розвиненості метро-ритмічного чуття, звуковисотного та тембрового слуху, наявності слухових уявлень); **когнітивно-пізнавальний критерій** (рівень певної обізнаності та поінформованості у сфері музичного мистецтва); **діяльнісно-творчий критерій** (міра сформованості умінь та навичок творчого вирішення практичних завдань, пов'язаних зі слухацькою, оцінювальною та творчою діяльністю).

Рівень музикальності залежить від вроджених особливостей дитини та сили впливу на їх розвиток. Природними задатками до музичної діяльності наділена від народження кожна людина, яка знаходиться в потенційному стані до початку музичної діяльності. Будучи досить стійкою психічною категорією, музикальність є динамічною та може змінюватися в залежності від характеру діяльності, відношення індивідуума до неї та різноманіття умов, у яких відбувається ця діяльність. Саме педагогічний вплив сприяє активному розвитку музикальності, що у сформованому вигляді розглядається як специфічна обдарованість особистості, індивідуальним показником якої є здатність емоційно відгукуватися на художні явища. Без спеціального впливу та певних умов вроджена схильність може так і залишитися нереалізованою.

Варто зазначити, що саме дошкільний та молодший шкільний вік є найоптимальнішим періодом для розвитку музикальності. Сприйнятливості до музики, емоційна чутливість, адекватне реагування на музику є характерними психофізіологічними особливостями

дітей означеного віку. Належне використання сенситивності цих періодів сприятиме оптимізації розвитку музикальності дітей шляхом розкриття їх саногенного (оздоровчого) потенціалу.

Отже, на основі нашого дослідження ми дійшли таких **висновків**:

- аналіз наукової літератури дозволив поглибити та уточнити зміст поняття «музикальність», що розуміється як комплекс властивостей та здібностей людини, який дозволяє їй активно й емоційно проявляти себе в усіх видах музичної діяльності: сприйманні, оцінюванні, творчості;

- структурними компонентами музикальності визначено: *мотиваційно-потребовий* (особистісно-значиме ставлення дитини до музичного мистецтва та музичних занять), *емоційно-чуттєвий* (розвиненість емоційно-чуттєвої сфери дитини, відповідне реагування на музику та звуки), *перцептивно-слуховий* (наявність метро-ритмічного та ладового чуття, слухових уявлень), *когнітивно-пізнавальний* (певний рівень музичної обізнаності та компетентності), *діяльнісно-творчий* (уміння та навички творчого вирішення практичних завдань, пов'язаних зі слухацькою, оцінювальною та творчою діяльністю);

- музикальність є головною властивістю специфічної обдарованості і розвивається лише в процесі музичної діяльності;

- розвиток окремих компонентів музикальності певним чином впливає і на розвиток певних психічних властивостей особистості: розвиток метро-ритмічного чуття паралельно впливає на формування вольових якостей особистості та розвиток організованості та мобільності, вплив на емоційну сферу людини сприяє формуванню емоційної чутливості і стійкості, активна музично-творча діяльність, впливаючи на всі компоненти музикальності, сприяє психологічному розкріпаченню та творчій розкритості особистості, підняттю самооцінки та розумінню інших тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розвитку музикальності в учнів основної школи засобами музикотерапії, проблеми впливу психофізіологічних та вікових особливостей дітей на розвиток музикальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов В. П. Диагностика музыкальных способностей детей: учебное пособие для вуза / В. П. Анисимов – М. : Владос, 2004. – 130 с.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини / Н. Ветлугіна. – К. : «Музична Україна», 1978. – 255 с.
3. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Петрушин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. – 176 с.

4. Мясичев В. Что есть музыкальность? / В. Мясичев, А. Готсдинер // Музыкальная психология: Хрестоматия [состав. М. С. Старчеус]. – М. : МГК им. П. И. Чайковского, 1992. – С.: 135-140.

5. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М., Л.: Академия педагогических наук РСФСР, 1947. – 336 с.

6. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности / Ю. А. Цагарелли. – М. : Композитор, 2008. – 368 с.

REFERENCES

1. Anysymov, V. P. (2004). *Diagnostika muzykalnykh sposobnostei detei: uchebnoe posobyе dlia vuza [Diagnosis of children's musical abilities: textbook for high schools]*. Moscow: Vlados [in Russian].
2. Vetluhina, N. (1978). *Muzychnyi rozvytok dytyny [Music development of a child]*. Kyiv : Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
3. Miasyshchev, V. A. Hotsdyner (1992). *Chto yest muzykalnost? [What is the musicality?]*. *Muzykalnaya psikhologiya: Khrestomatiya [Music psychology: Reading-book]*. Moscow: МНК ум. P. Y. Chaikovskoho [in Russian].
4. Petrushyn, V. Y. (2011). *Muzykalnaia psikhoterapiya: Teoriya y praktika: Uchebnoe posobyе dlia stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [Music psychotherapy: Theory and practice: textbook for University students]*. Moscow: Humanyt. yzd. tsentr VLADOS [in Russian].
5. Teplov, B. M. (1947). *Psikhologiya muzykalnykh sposobnostei [Psychology of music abilities]*. Moscow, Leningrad: Akademyia pedagogicheskikh nauk RSFSR [in Russian].
6. Tsaharely, I. A. (2008). *Psikhologiya muzykalno-ispolnytel'skoy deyatelnosti [Psychology of musical mastery]*. Moscow: Kompozitor [in Russian].

Ірина Анатолієвна Малашевська,
кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інститута мистецтв,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
ул. Тургенівська, 11, м. Київ, Україна

СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА МУЗЫКАЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье освещаются теоретические основы оптимизации развития музыкальности дошкольников и младших школьников путем разработки инновационной методики музыкального обучения с использованием музыкотерапии. Цель данной публикации заключается в определении сущности, содержания и структуры музыкальности. В ходе исследования были использованы методы теоретического анализа психолого-педагогической и искусствоведческой литературы по исследуемой теме, а также систематизации, классификации и обобщения полученной информации в изучении передового педагогического опыта. В публикации освещается существующий опыт исследования сущностных характеристик музыкальности в сфере психологии и педагогики. Научные поиски позволили выяснить, что развитие отдельных компонентов музыкальности определенным образом влияет и на развитие определенных психических свойств личности. Последние исследования в отрасли музыкотерапии доказывают, что разные виды музыкальной деятельности способны выполнять функцию психотренинга отдельных психических свойств. Музыкальность – это комплекс свойств и способностей человека, который позволяет ей активно и эмоционально проявлять себя во всех видах музыкальной деятельности: восприятии, оценивании, творчестве. Структурными компонентами музыкальности определены следующие: мотивационно-потребностный, эмоционально-чувственный, перцептивно-слуховой, когнитивно-познавательный, деятельно-творческий. Основными показателями развитой музыкальности являются следующие критерии: наличие интереса к музыкальным занятиям; развитость эмоционально-чувственной сферы, глубина и яркость эмоциональной реакции на музыкальные произведения; развитость метро-ритмического чувства, звуковысотного и тембрового слуха, наличие слуховых представлений; определенная осведомленность в сфере музыкального искусства; определенный уровень сформированности умений и навыков творческого решения практических заданий.

Ключевые слова: музыкальность, структурные компоненты, музыкальный слух, эмоциональность, ритмическое чувство, музыкальные способности и задатки.

Iryna Malashevskya,
PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor, doctoral candidate of the Institute of Arts,
National Pedagogical Dragomanov University,
11, Turhenevska Str., Kyiv, Ukraine

ESSENCE, CONTENT AND STRUCTURE OF MUSICALITY OF PRESCHOOLERS AND JUNIOR PUPILS

The article reveals the theoretical foundations of the development optimization of musicality of preschoolers and junior pupils by means of developing the innovative methodology of music education with the help of music therapy. The article is aimed at determination of the basic nature and content of musicality. Methods of the theoretical analysis of psychopedagogical and artistic literature on the researched topic were used, as well as techniques of systematization, classification and generalization of the researched information in order to study the progressive pedagogical experience. The article presents the existing research experience of essential characteristics of musicality in the sphere of progressive Psychology and Pedagogy. The development of some components of musicality influences the development of certain psychological person's qualities and peculiarities. It has been revealed that different kinds of musical activity can fulfill the function of psycho-training of

some psychological characteristics. The analysis of the theoretical literature has allowed to reveal that musicality is a complex of personal qualities and abilities, which allows a man to manifest himself/herself in all kinds of musical activities: such as perception, evaluation or creative work. Structural components of musicality are the following: motivational and need component, emotional and sensitive, perceptive and acoustic, cognitive and informative, active and creative one. Main indicators of musicality maturity are the following: interest to music lessons and education activities, aspiration for participating in different kinds of musical and artistic activities, development of emotional and sensual sphere, depth and brightness of emotional reaction to music; maturity of rhythm sense, sound and timber hearing, some knowledge in the sphere of music art; some skills of creative solving peculiar tasks.

Keywords: musicality, structural components, tuneful ear, emotionality, rhythm feeling, musical skills and abilities.

Рецензент: доктор мистецтвознавства, професор Т. В. Мартинюк

Подано до редакції 29.05.2015